

PILAR O HRVATSKOJ IZ NJEZINE BÎTI

Brojnim naraštajima hrvatskih čitatelja knjiga dr. *Ive Pilara* (1874.-1933.) *Južnoslavensko pitanje*, koju držite u ruci, bila je jedini sustavno napisani kritički pogled na postanak velikosrpske osvajačke zamisli. Mnogi naš intelektualac i politički vježbenik na stranicama ove knjige, izvorno napisane na njemačkomu jeziku, na koncu Prvoga svjetskog rata, u njezinu laganu ali uosobljenu, gotovo pripovjednu, a nekada i u ispovjedno lagano stilu, podsjeti na najbolju bečku historiografsku feljtonistiku njegova doba, doznao je i usustavio prva znanja o nastanku, ciljevima i načinima srpske osvajačke ideologije.

Budući da je ona Hrvate i Hrvatsku pratila cijelo XX. stoljeće, a svoju važnost nije ni danas izgubila, dogodilo se da Pilarova knjiga potpisana *Südländovim* pseudonimom, u većim svojim dijelovima, nosi poruke, koje kao da su napisane jučer poslijepodne, usuprot tomu što ona ove godine navršava stotu obljetnicu njezina objelodanjivanja i što je ovo, njezino peto cjelovito, premda još uvijek ne i kritičko izdanje, koje njezin pisac nije uspio vidjeti.

Činjenica je da Ivo Pilar svoju knjigu zgotovio još god. 1917., kada su ideologemi velikosrpstva, naspram hrvatskih probitaka istom zadobivali obrise svoga pravog lica i izlazili iz idealističkoga razdoblja, to sve, i još mnogo dodatnih njezinih sadržaja, ne oduzima ovoj knjizi ništa od njezine izvorne vrijednosti. Svakim su svojim novim izdanjem i novim surječjem, u kojemu je objelodanjivana, zadobivali ona i njezin pisac sve više poštovatelja. Uostalom, ono se i pojavljivalo u odsudnim trenutcima, pa taj slijed izdanja (1917., 1918., 1943., 1990., 2017.) kao da se podudara s nekim važnim hrvatskim nadnevcima naše novije povijesti. Trebalo je posegnuti za Pilarovom knjigom, kao što je to i danas nasušna potreba, zbog povećavajućega neshvaćanja onih pitanja o kojima on obrazloženo piše u svomu životnom djelu.

Svi oni kojima je Pilarova knjiga *Južnoslavensko pitanje* prvi put došla u ruke, kada su bili mladi ili su se počeli oblikovati, imali su sreću da su nakon toga bili pošteđeni mnogih zabluda, obmana i lutanja. S ovom knjigom u rukama, bilo nam je lakše misliti Hrvatsku s njezinih polazišta, a, osim toga, ona je knjiga koja je naraštaje svojih čitatelja oslobađala malodušnosti i višestoljetne pogubne ukletosti hrvatske političke misli, koja je, do Ive Pilara i dugo nakon njega, mazohistički uživala u mučeničkoj ulozi svojih narodnih vođa.

Pilar svoju knjigu, god. 1918., suprotstavlja onoj slici koju u isto doba ali i poslije mladi *Miroslav Krleža* (1893.-1977.) izruguje, ali od koje i sâm nije uspio pobjeći. Pilar je prvi hrvatski pisac, koji je bez zazora napisao da je sposobnost za uspjeh temelj svakoga doživljaja političke dužnosti. Hrvatska je povijest prepuna mučeničkih političkih gubitnika, onih čiju žrtvu, a uvijek se radilo o žrtvi za domovinu, ne razumiju ni njezini suvremenici. Hrvatska je povijest bila povijest mučenika, koji se unesrećuju za opće dobro, ali time nesvjesno rade protiv budućnosti svoje domovine, jer nisu spoznali da praktične politike, ako nije uspješna, jednostavno nema i da njezini nositelji možda postanu literarni junaci, ali oni svojim mučeništvom samo umnožavaju naradonosnu nesreću.

Poslušajmo zato što drsko zbori Miroslav Krleža o sudionicima vremena kada je nastalo Pilarovo *Južnoslavensko pitanje*, pri čemu veliki pisac upravo izgovara malodušni tekst, protiv kojega Pilar izravno ustaje: „Kad je ono prošlog decembra u sušačkoj luci pristala lađa s urnom pepela Frana Supila, zagrmjeli su kraljevski topovi počasnu salvu sa trsatske tvrđave. U onoj svečanoj grmljavini topova i zvonjavi zvona, lovorom ovjenčani pjesnik Vladimir Nazor uzveličao je svete mošti rodoljuba Frana, koji je poludio od očaja nad Hrvatskom i umro u tuđini od žalosti. Poeta laureatus pozdravio je mučenički prah Frana Supila ovim riječima: Sušak ti, Frano Supilo, kliče da te ne će nikad zaboraviti; da će se uvijek ponositi, što si u njemu začeo rad, kojim si doprinijeo našem oslobođenju i našem ujedinjenu pod slavnim žezlom Karađorđevića.“ Krleža tu stvarnosnu sliku završava tvrdnjom da je od toga Karađorđevića žezla, pod kojim smo se navodno ujedinili, upravo *Frano Supilo* (1870.-1917.) poludio, a da se zbog toga žezla, veli on, u glavi predsjednika Radića, hrvatskoga vođe, sada crvi goste.

JEDNA OD NAJNESRETNIJIH I NAJODSUDNIJIH HRVATSKIH KNJIGA XX. STOLJEĆA

Taj mučenički nered dokinut je na stranicama Pilarove knjige, koja je već zbog toga nedvojbeno jedna od triju najvažnijih hrvatskih knjiga XX. stoljeća, ali je s obzirom na doček ona bila i jedna od najnesretnijih i najodsudnijih.

Pilar, na stranicama svoje knjige, odbacuje tragičnu malodušnost, jer zaključuje da će svaka ideja srpsko-hrvatske zajednice, ako bi se ostvarila na štetu Hrvata, živjeli oni na području historijske Bosne i Hercegovine ili na području trojednice, prema pretpostavci velikosrpske ideologije, postajati žrtve srpske mitomanije i onoga što je, malo poslije, nazvano balkanskim barbarogenijem, čudovištem, koje se divilo mladomu fašizmu (a i ono njemu!), a od kojega, svojim pogledima, nisu bili daleko *Lenjin*, u Petrogradu, ni *D'Annunzio*, u Rijeci, kao osvajačke suprotnosti, koje su se u isti čas odbijale i privlačile.

Ivo Pilar piše svoje *Južnoslavensko pitanje* da bi osvijestio Hrvate da prestanu pomagati razlaz s Monarhijom, a time pripremati pogreb europske Hrvatske. Pilarov zagovor hrvatskoga europejstva temeljna je poruka knjige koju držite u rukama! Europa je Pilaru izvor osuvremenjenja, do kojega mu je stalo još od njegove prve knjige *Secesije* (1898.), a, s druge strane, prema njemu, Hrvatskoj nužno treba Europa, da bi ona, u svojim granicama, dokinula ono što se u to doba željelo, a želi se, valjda, i danas dokinuti, na općeeuropskoj razini, a to je odnos ruba i središta. Kao što se, iz Pilarova očista, Hrvatska poima kao zemlja koja je svugdje središte i kojoj je svaki rub središte, tako on i hrvatsku Europu doživljava kao pravedni suodnos rubova i središta. Hrvati ne smiju prihvatiti ulogu naroda s ruba, veli Pilar, jer tada neće postati jasni ostatak Europe niti će ih tamošnji osuvremenjeni **smjerovi/pokreti** uopće znati prepoznati.

Novi duh hrvatske književnosti, u Pilarovo doba, bio je usporedan s ubrzanim razvitkom industrije i tehnike. Svaki se dan mijenjao izgled hrvatskih gradova, ubrzavao se način njihova života, smanjivale su se udaljenosti između njih, bržim prijevoznim sredstvima. Hrvatska pokrajina, a odnosilo se to najviše na Bosnu, sjevernu Dalmaciju i Hercegovinu, tada su sve bile manje pokrajine, premda je i dalje najveći dio kulturnih ustanova bio u Zagrebu. Bilo je to doba u kojemu su građene električne centrale, uvođeno je električno osvjetljenje

na ulicama i u stanovima, u uredima i na javnim mjestima. Razvitak kemijske industrije doveo je do izuma plastičnih masa.

Automobili i kamioni, tramvaji i autobusi, posve su istisnuli dotadašnju upotrebu životinja u prijevozu ljudi i robe. Telefonsko prenošenje ljudskoga glasa na daljinu, izum radiofonije i gramofonskoga ponavljanja glasa i filmskoga snimanja pokreta, bitno su utjecali ne samo na tehnički razvitak čovječanstva nego su bili veoma povezani s modernom umjetnošću, politikom i njezinim utjecajem na sve veće pismeno i osviješteno pučanstvo. Čovjekovu neposrednu životnu sredinu okružili su do tada nepoznati upotrebnici predmeti, kao što su: hladnjaci, strojevi za pranje, usisavači, koji su bitno olakšavali svakidašnji život u gradovima.

U poljodjelstvu su novi strojevi bitno povećali proizvodnju hrane, a kemijska su otkrića povećano pomogla otkriće umjetnih gnojiva. U medicini bilo je to doba otkrića, ne samo na području kirurških napredaka, nego i izuma do tada nepoznatih seruma. Osim toga, pisci su u svakidašnjemu radu sve više koristili mehaničke pisane strojeve s mogućnošću pisanja u više primjeraka. Sve se to događalo u doba, koje su omeđila dva krvava svjetska rata. Bilo je to doba, koje je doživjelo nezapamćeni tehnološki razvitak, ali je svjedočilo do tada neviđenim pokoljima i nasiljem. Razdoblje koje je započelo životno i sa secesijom, kojoj Pilar posvećuje svoju prvu knjigu, svoje civilizacijske učinke nije ograničila samo na uski zapadnoeuropski pojas. Bilo je to prvo razdoblje svijeta kao cjeline, prva globalizacija, doba političke i gospodarstvene potvrde Sjedinjenih Američkih Država.

Suvremenost i razornost išli su zajedno, a s njima a i imperijalizam i nacionalizam, fašizam i komunizam. Tada je u Rusiji stvorena prva komunistička država na svijetu. Dvije suprotstavljene, a veoma srodne ideologije, određivale su svako polazište tadašnje društvenosti. One su čovjeku toga doba progutale stvarnost, u kojoj su se samo neki ljudi, a Ivo Pilar bio je jedan od njih, uspijevali snalaziti u poremećenu vremenu. Ratovi toga doba, osim što su bili industrije smrti, bili su i savršene slike osvajačkih gospodarstava. Ratovima su se veliki narodi borili za imperijalističko prvenstvo na svjetskomu tržištu. Protekcionizam i monopolizam bitne su riječi Pilarova doba.

ZAMISAO O HRVATSKOJ DRŽAVNOJ SAMOSTALNOSTI

U Hrvatskoj novo doba kao da je počelo 1903., kada je s banskoga položaja, nakon dvadeset godina vladavine, uklonjen ban Károly Khuen Héderváry (1849.-1918.). U hrvatsku je politiku tada ušao naraštaj vrlo mladih ljudi, koji su spoznali životne neuspjehe i ograničenja Starčevićeva pravaštva, koji su mu baštinili žestinu. U novim je okolnostima, a to je ono što je najizravnije zasmetalo Pilaru, pokret mladih političara unosi u Hrvatsku sasvim novi i pomirljivi odnos prema istočnomu susjedstvu. Tada se potvrđuje i kvalitativno novi suodnos Dalmacije i kontinentalne Hrvatske, unosi se kulturni pojam hrvatstva u Istru, ali se oko Bosne i Hercegovine, s istoka, sijalo sjeme zla. Hrvatskoj nakon 1903. znanavijek je prošlo vrijeme, koje su u politici određivali nekada moćni *I. Mažuranić* (1814.-1890.), *J. J. Strossmayer* (1815.-1905.) i *A. Starčević* (1823.-1896.). Tada je najbistrija hrvatska politička glava bila *Franjo Supilo*, rodnom iz Cavtata, koji je bio predvodnik *politike novoga kursa*, kojemu su glavne značajke bile isticanje nužnoga sjedinjenja Dalmacije s banovinskom

Hrvatskom i zalaganje za nastanak posve nove, u najboljem smislu, konfederativne državne zajednice Južnih Slavena.

Ivo Pilar je protiv politike našao izlaz u sasvim novom odnosu prema europskomu jugoistoku, zagovarajući hrvatsko europejstvo. Nepobitno je da Supilovu politiku novoga kursa u Hrvatskoj nisu mnogi prihvaćali, ali je ona razmjerno brzo postala prevladavajuća a ostvarenje joj nisu mogli omesti ni ostatci pravaštva ni srpsko stranačko osamostaljivanje, pa ni *Hrvatska pučka seljačka stranka*, koju je osnovao učeni i tragični Stjepan Radić (1871.-1928.), koji je u doba Pilarove mladosti bio osvajačka zvijezda hrvatske političke pozornice, čovjek, čijoj će se stranci Pilar približiti, nakon pokušaja Radićeva ubojstva, u beogradskoj Skupštini, prije svoje smrti, ali s Radićem sigurno nije dijelio obrise njegove istočne i sveslavenske politike.

U svomu životnom djelu u knjizi *Južnoslavensko pitanje*, Ivo Pilar Hrvatsku doživljava kao zemlju koja će biti ravnopravni suputnik europskih suvremenika, kao prvi hrvatski politički pisac, koji posve obrazloženo iznosi zamisao hrvatske državne samostalnosti, a to što u tomu smislu ne donosi posljednji zaključak o nezavisnosti od habsburške Carevine, povezano je s činjenicom da je bio oprezan o onodobnomu carevinskom trijalizmu. Njemu je Hrvatska, u postojećim državnopravnim okolnostima, konfederativna sa svojstvima nezavisnosti, a budući da je točno uočeno, njemu je monarhijski trijalizam bio samo izlaz za nuždu i priprema samostalnosti, koja je Hrvatima i Hrvatskoj potrebna da bi oni počeli misliti iz svoje biti.

DANAŠNJA VAŽNOST PILAROVIH TVRDNJA

Vrijeme je dokazalo i nepobitno potvrdilo istinitost glavnih Pilarovih tvrdnjā, njegovu je knjigu o južnoslavenskomu pitanju učinilo danas suvremenijom nego je ikada bila. Nama su njezine stranice osobito važne u onoj sastavnici u kojoj se, iz očišta Bosne i Hercegovine, vidi cjelina južnoslavenskih zemalja i njihova geostrateška budućnost. Osobito su potresne, a i danas su suvremene, Pilarove stranice, koje govore o nemoći Hrvata, učinkovitim se sredstvima, suprotstaviti srpskomu prodoru u Bosnu i Hercegovinu, a još više kada pisac pojašnjava hrvatsko nesnalaženje u svojoj samobitnosti, koja je Pilaru bila posve vidljiva i samorazumljiva.

Ivo Pilar, sin *Đure Pilara* (1846.-1893.), utemeljitelja hrvatske geologije i paleontologije, rodio se u Zagrebu god. 1874.. U rodnomu je gradu primio najbolju moguću srednju izobrazbu, na tamošnjoj Klasičnoj gimnaziji, da bi potom nastavio jednogodišnji studij, najprije na *Hochschule für Welthandel*, u Beču. Nakon prvih iskustava s gospodarstvom, prešao je na Pravni fakultet Bečkoga sveučilišta, gdje je naročito proučavao nacionalno gospodarstvo i u njegovo doba vrlo suvremenu i sve razvijeniju sociologiju. Mladi je Pilar upisao još nekoliko kolegija, na slavnoj pariškoj *École de droit*, gdje je slušao i predavanja iz socioloških predmeta, čime je posve zaokružio ne samo svoju pravničku nego i opću naobrazbu.

Doktorirao je na bečkomu Rudolfovu sveučilištu, gdje je svečano promaknut, u srpnju 1899. godine. Nekoliko se vremena zadržao u Beču, gdje je bio tajnik u Društvu za željeznu

industriju. Vrlo je brzo prešao na službu u Sarajevo, gdje je bio izabran za tajnika Zemaljske banke. Bio je i službenik Sudbenoga stola, potom odvjetnički perovođa, a nakon 1905. god. prešao je u industrijsku Tuzlu, gdje je ostao do 1920., i ondje vodio ugledni odvjetnički ured.

Došavši u Bosnu i Hercegovinu Pilar, je u skupini književnika, koji su se u Sarajevu okupljali oko *Silvija Strahimira Kranjčevića* (1865.-1908.) i časopisa *Nade*, zagovarao načela *Hrvatske moderne*. On je u tadašnjemu oštru sukobu *mladih sa starima*, nekoliko godina prije dolaska u Sarajevo i Tuzlu, u svojim dvama bitnim mladenačkim spisima, u knjižici o *Secesiji*, iz 1898. god., koju je napisao dok je živio u Beču, i u sociološkoj raspravi *Zagrebački literarni pokret*, pet godina poslije, god. 1903., zauzeo vrlo izravne, polemičke i sociološkim uvidima obogaćene stavove o hrvatskoj umjetnosti i književnosti.

Poticaj za pisanje prve rasprave dali su mu prevladani tekstovi *Kerubina Šegvića* (1867.-1945.), *Jovana Hranilovića* (1855.-1924.) i osobito *Franje Kuhača* (1834.-1911.), koji je tekstom *Anarhija u hrvatskoj književnosti*, potaknuo mladoga Pilara da raspozna govor onih koji su se grčevito držali starih, naspram mladih nastojanja i koji su branili njihovu navodnu važnost, moć i njihov utjecaj. Pred Pilarovim je očima umirao hrvatski ilirizam, a on je bio onaj koji je najodlučnije, u svomu naraštaju, branio sveopće posuvremenjenje društva i to na svim razinama, od gospodarstva do politike i estetike. Ipak, od svih modernista, Pilar je kratko ostao na estetskomu krilu toga pokreta, premda je to samo djelomično točno, jer u njegovim kasnijim geostrateškim i političkim spisima opstaju sve značajke modernizma, ali tada su iskazane drugim sredstvima i zagovorom društvenih **pokreta/silnica**.

RASPRA STARIH I MLADIH ILI RASPRA O ČOVJEKU I DRUGOMU

U jasnoj knjižici *Secesija. Studija o modernoj umjetnosti*, pisac je obuzet stilizacijom i denaturalizacijom, pa zagovara novu estetizaciju književnosti i njezino povezivanje s likovnim umjetnostima. Premda je izravni odgovor na prigovor tzv. starih, ona je zagovor posvemašnje slobode u umjetnosti, što je trebalo značiti da umjetnik, stvarajući, tj. nastojeći stvoriti nešto novo i izvorno, mora prije svega «da iznosi svoju dušu, sve ono što osjeća baš onako kako osjeća». Na optužbe o nemoralnosti moderne umjetnosti, Pilar je dometnuo da mladi ne priznaju da postoji u nama jedan stilski splet osjećaja i misli, koji je sâm po sebi nemoralan i koji može biti isključen iz svakoga prikazivanja, nego da je upravo taj dio tako jak da ga umjetnost ne može nikako zaobilaziti.

Pilarova knjižica *Secesija*, zajedno s načelnim proglasima *Marjanovića*, *Dežmana* i *Livadića*, ostaje nosivim tekstom pokreta *Mladih* i *Hrvatske moderne*. Rasprava se bavi i moralnim pitanjima: estetskim, sociološkim, psihološkim i književnim, jer u njoj *starima* pokušava dokazati da zlo, koje oni vide u moralnomu liku nove umjetnosti, nije zlo svojstveno tim djelima, nego da je to njihovo zlo, koje oni podmeću stvarnosti, kao da ono pripada njoj a ne njima. Pilar vrlo jasno i posve moderno dokazuje da nije problem u čovjeku nego u zlorabljenju čovjeka, a što će poslije biti misaoni okvir za njegove historiografske i političke raščlambe.

Pilarove rasprave, one koje se bave estetikom i one s područja psihologije, sociologije i geopolitike unose u hrvatsko duhovno područje raskid s dotadašnjim ilirskim utilitarizmom,

odnosno i s njim povezanim diletantizmom. U svim svojim rečenicama, Ivo Pilar ispisiuje vrlo vidovit i važan tekstualni sustav, koji je prije svega obrana napretka i osuvremenjenja Hrvatske, nešto što se ne bi moglo shvatiti da on nije, iz prve ruke, živio na izvorima novih duhovnih gibanja u Beču i Parizu. Ondje je u njemu sazreo zagovor suvremenoga doživljaja, odlučni zahtjev za društvenim radom i spoznaja važnosti čudorednoga načela u svim dokazima. Tražeći ozdravljenje književnoga života, on zalazi duboko u bît svoga doba, gdje uzroke krize nalazi u nerazvijenomu društvenom biću, koje teško pronalazi pravi suodnos, pomoću kojega bi iskazao svu puninu njegovih predviđanja.

Zatrovani hrvatski politički i javni život, strančarenje i socijalna nerazvijenost bili su uzrok ne samo estetskih slabosti, od kojih je Pilar pošao, nego su te slabosti bile povezane sa svim drugim vrstama javno-političkoga i javnoga govora. Kao što u Hrvatskoj, zbog nerazvijene društvene svijesti, nije bilo zdravoga i u punini iskazanoga modernizma, nije bilo zrelosti ni u onim najvažnijim stvarima o kojima je odlučivala ne samo društvena sadašnjost nego i ono što je nama danas povijest. Ili što bi, poslije, Krleža, u malo drukčijemu surječju, rekao, spomenuvši da je u hrvatskoj stvarnosti bilo Glembayevih, on ih ne bi morao izmišljati.

U politički se život Carevine Ivo Pilar uključio sudjelujući u pravaškim političkim udrugama, prije dolaska u Tuzlu, kada se on izravno uključio u politiku, kao suutemeljitelj vrlo utjecajne *Hrvatske zajednice*, udruge *bosansko-hercegovačkih Hrvata*, preko koje je mogao utjecati na brojne ljude i ustanove ne samo u Bosni i Hercegovini nego u Hrvatskoj i na bečkomu dvoru. Dogodilo se da je nakon objelodanjivanja rasprave *Nadbiskup Štadler i Hrvatska narodna zajednica*, koja je tiskana u Sarajevu, god. 1908., Pilar doživio prigovore iz Crkve, kojoj svima osim nadbiskupu, nije odgovarala pravaška Pilarova tvrdnja da Crkva u Bosni i Hercegovini nedvojbeno ima iznimnu ulogu u čuvanju hrvatske narodnosne samobiti, ali da nisu nevažne i da se ne smiju zanemariti stanovite razlike, koje postoje između narodnoga dobra, zatečene višekonfesionalnosti i Crkve kao ustanove. Nekoliko godina nakon tih nesporazuma, Ivo Pilar vrlo dobro surađuje s nadbiskupom *J. Štadlerom* (1843.-1918.), pa mu više puta pomaže u sastavljanju nekoliko javnih dokumenata, osobito kada se raspadala habsburška Monarhija i kada je nastao politički i vjerski metež, koji je tada nastao.

POLOŽAJ BOSNE I HERCEGOVINE I NJEZINO POVIJESNO MJESTO

Prema načelima *Hrvatske zajednice*, a njih je definirao Pilar, Bosna i Hercegovina, pojedinačno a i kao cjelina, ona se imala smatrati zemljom hrvatskoga državnopravnog prava, što je bilo posve u skladu s idejama koje će poslije biti okosnica Pilarovih zaključaka, u knjizi *Južnoslavensko pitanje*, a to je sve prije nego je tiskano, iskazivano u političkim polazištima Hrvatske zajednice, nastojeći obuzdati sve očitije nasrtaje srpskih tajnih službā, ali i otvorene velikosrpske težnje državne beogradske politike povezane s cjelovitošću Bosne i Hercegovine, te naspram njezine zamršene ali zapadu usmjerene nacionalne slike. Pilar je u svakodnevnoj politici postupao mudro i uvijek iz pozadine. On je upravo na temelju spoznaja i dokaza, koji su u njemu sazrjeli, tih godina u Bosni, stvorio veliku građevinu svoga životnog djela, knjigu, koja je bila završena 1917., a objelodanjena je u svomu prvom njemačkom izdanju u Beču, pod naslovom *Die südslawische Frage und der Weltkrieg*.

Tiskana prvi put, kada je završen rat i prije raspada habsburške Monarhije, god. 1918., bila je ona najbolji polemički odgovor na, u ono doba, vrlo utjecajni prosrpski spis engleskoga profesora i politologa R. W. Seton-Watsona (1879.-1951.) *The southern Slav Question and the Habsburg Monarchy*, koji je prije objelodanjen u Londonu, god. 1911., samo godinu dana nakon što je u Bosni i Hercegovini Pilar osnovao *Hrvatsku zajednicu*, nekoliko godina nakon habsburškoga pripojenja Bosne i Hercegovine. U svomu političkom radu, kao i poslije, u knjizi *Južnoslavensko pitanje*, Pilar je, na neki način, raspravljao s uglednim Englezom, znajući da je on najprije zagovarao preustroj Habsburške monarhije, da bi poslije sve više zagovarao stav da će upravo raspad Monarhije biti glavni razlog nastanka nove države Južnih Slavena, države koja će biti Antantina članica i jamčiti mir u tomu dijelu Europe.

Ivo Pilar je s tim stavovima u posvemašnjoj suprotnosti, jer je bio duboko uvjeren da je hrvatskoj državnoj politici najvažnija zaštita dobra i prava Hrvata, najprije u Bosni i Hercegovini, a potom i u hrvatskoj trojednici, pri čemu njegov zagovor europske Hrvatske, u što je uključena i cjelovita Bosna i Hercegovina, danas, kada je hrvatska članica Europske zajednice, a Bosna i Hercegovina to još nije, ima veliku važnost, kao što ju je imala kada je prvi put objelodanjena. Njezinoj važnosti doprinosi i opasna tvrdnja, koju izravno zagovaraju današnji srpski čelnici, je tzv. balkansko europejstvo, jedna manja, gotovo nevažna sastavnica o srodnosti zemalja, koje su nastajale nakon raspada druge Jugoslavije, pa da je u tomu pokrajinskom sustavu, navodno, samo zajednički jezik Hrvata, Srba i Crnogoraca, silnica novih balkanskih ujedinjenja i prožimanja, iz kojih oni, na Pilarovo i naše iznenađenje, ne isključuje Hrvatsku.

PILAROVA KNJIGA – UDŽBENIK (I) SUVREMENE HRVATSKE DRŽAVNOSTI

Čitana u tomu svjetlu, knjiga Ive Pilara postaje udžbenik ne neke bivše nego i suvremene hrvatske državnosti, jer ona, svojom preglednošću, jasnim tumačenjem najzamršenijih pitanja, pobjeđuje jedno stoljeće, u kojemu je bila svjesno umanjivana i zatirana. Stoga je njezino prvo stoljeće povijest nepravedne odsudnosti.

Prva poznatija politološka rasprava, koju je Pilar napisao, ipak nije bilo njegovo slavno *Južnoslavensko pitanje*. Njoj su prethodile dvije znatno manje knjige slična sadržaja. Prva je pod naslovom *Svjetski rat i Hrvati. Pokus orijentacije hrvatskoga naroda još prije svršetka rata*, objelodanjena u Zagrebu 1915., u drugoj ratnoj godini, pod pseudonimom *dr. Juričića*. Upotreba pseudonima ostat će piščev običaj i ubuduće, pa će on sve svoje opsežnije politološke tekstove, osim *Političkoga zemljopisa hrvatskih zemalja*, potpisivati drugim pseudonimima. U spomenutoj raspravi o Hrvatima i svjetskomu ratu, Pilar svoje zaključke temelji na vjeri u budućnost Monarhije, ali budući da su se događaji, na europskomu jugoistoku, odvijali usuprot njegovim očekivanjima, on nije bio zadovoljan tim malim spisom, pa je nestrpljivo ispisivao opsežni tekst *Južnoslavenskoga pitanja*.

Usporedno s tom važnom knjigom, Pilar je u Sarajevu, god. 1918., na dvama arcima, maloga oblika, objelodanio i jedan sažeti, oštromni i posve početnički *Politički zemljopis hrvatskih zemalja. Geopolitička studija*, svjestan da, kako kaže, u hrvatskoj književnosti nije postojalo nešto slično o političkoj geografiji na spomenutom području. Njegov opis hrvatskoga prirodnog zemljopisa mnogima i dan danas smeta. Smatraju ga ratobornim,

premda je u njemu, u raščlambi riječnih sljevova, glavnih gorskih pravaca i nesretno oblikovane široko raskrečene kobasice Trojednice, autor ugradio ključ za dugoročno društveno, a time i gospodarsko i, ustvari, državno rješenje područja koja obuhvaćaju današnju Hrvatsku i Bosnu i Hercegovinu.

U svim Pilarovim tekstovima iz toga doba, riječ Monarhiju treba samo zamijeniti riječju Europskom zajednicom, pod uvjetom da nijednomu mislećem stanovniku Hrvatske europejstvo ne treba misliti kao da se ono treba zaustaviti na utoku Save u Dunav, a što je danas sve češće, u mnogim hrvatskim glavama a i u većini srpskih glava.

Pilarovo je *Južnoslavensko pitanje*, u svomu njemačkom izvornom liku, doživjelo odmah nakon njegova objelodanjivanja i cenzuru, pa se to djelo vrlo brzo pojavilo posve okljaštreno i smanjeno, u drugomu izdanju, a njega su kao i prvo, mnogobrojno otkupljivali srpski agenti, u svim knjižarama, pa se knjigu, čim je objelodanjena, nije više moglo kupiti, a budući da je napisana njemačkim jezikom, malo je utjecala na one kojima je bila namijenjena, pa se njezin utjecaj u hrvatskomu nakladništvu pokušavalo umanjiti tvrdnjom da je pisac zagovornik istom propale Monarhije, pa da je njegovo djelo posve promašeno i da je ono neka vrsta literarnoga nedonoščeta. Tako se, što tajno a što javno, pokušavalo izopačiti njezine poruke i onemogućiti ih da one dospiju njezinim čitateljima.

PORUKA ŠUFFLAYEVA I PILAROVA UBOJSTVA

Ivo Pilar u sudbini svoje knjige poslije nije više mogao izravno sudjelovati. Jer, u godinama, kada se vratio u Zagreb, god. 1920., on je najprije bio sudski potvoren i progonjen, pa mu je suđeno na tzv. veleizdajničkom procesu, zbog narodnosnoga rada, kada i *M. Šufflayu* (1879.-1931.), god. 1921./22. U političkim strankama, u prvoj Jugoslaviji, Pilar nije sudjelovao, premda je, iz njegove osobne pismohrane, vidljivo da je, nakon atentata na Stjepana Radića, u beogradskoj Skupštini, god. 1928., bio povezaniji sa svim važnijim hrvatskim političarima.

Okolnosti uvođenja okrutne diktature Kralja Aleksandra Karađorđevića davali su mu za pravo, pa su sve njegove nosive tvrdnje, koje su do tada namjerno bile iskrivljivane, tada preuzimane i korištene kao dokazi. Osim toga, nakon atentata na Stjepana Radića i njegove smrti, u hrvatsku je politiku počeo ulaziti, s punim plućima, i onaj dio hrvatskoga naroda, koji je do tada bio gotovo posve nevidljiv i šutljiv, njegov središnji, recimo poluotočni puk, povezan sa središnjom Bosnom i sjevernom Dalmacijom, koji je, nakon Radićeve smrti, počeo dobivati posve novi politički glas i novo političko tijelo. Ta promjena i prvi znakovi albanskoga nezadovoljstva, u tzv. Staroj Srbiji, doveli su do izravne i, prema pojedincima, usmjerene strahovlade srpske tajne policije u Zagrebu. Tako je mučki, god. 1931., ubijen Pilarov prijatelj *Milan Šufflay*, a godinu je dana poslije pokušano divljačko ubojstvo književnika i odvjetnika *Mile Budaka* (1889.-1945.), koji, samo zbog spleta okolnosti, nije uspio.

Pilar se u doba tih atentata sve više približavao zasadama *Hrvatske seljačke stranke*, koju je provjerio izvornim pravaštvom, njemu vrlo blizim, što je vidljivo u njegovim posljednjim spisima, prije njegove smrti. Na početku proglašenja diktature, u jednomu

zagrebačkom časopisu, počeo je, u nastavcima, izlaziti tekst njegova *Južnoslavenskog pitanja*, ali je objelodanjivanje bilo naprasno prekinuto, nasiljem i cenzurom.

Prijeporni su izvještaji o Pilarovoj smrti, u njegovu stanu, na Tuškancu, god. 1933. Nakon pregleda više objelodanjenih izvora, iz toga doba, čini se da je najbliža istini inačica prema kojoj je on bio ubijen, u njegovu domu, hitcima iz pištolja, koji nije imao a niti ga je ikada koristio. Mrtvoga je Pilara, s prostrijeljenom glavom, to jutro, jer se spremao na neki izlet, bio je zaljubljeni planinar, pronašla njegova supruga, kada ga je, u sedam sati, prema njihovom dogovoru, došla probuditi. Pokojnika je mrtva zatekla pred zrcalom, a prozor je prema dvorištu bio otvoren. To je upućivalo na nasilnu smrt i ubojičin bijeg. Kada je Pilar ubijen, u listu *Nezavisnoj hrvatskoj državi*, koji je izlazila u Berlinu, smrt je nazvana umorstvom.

U Zagrebu su kružile dvije inačice o Pilarovoj smrti. Prema jednoj se Ivo Pilar sâm ubio, očajan zbog teškoga stanja, u kojemu se našlo hrvatsko društvo, izmučeno diktaturom i gospodarstvenom krizom i propašću političkih ustanova. Prema drugoj inačici, usmrtili su ga beogradski agenti, na isti način kao što su umorili i Milana Šufflaya i kako je teško ranjen Mile Budak. Je li taj događaj bio povezan s činjenicom što je prije smrti Pilar u Berlinu, objelodanio oštromnu raščlambu, pod naslovom *Immer wieder Serbien: Jugoslawiens Schicksalsstunde* i je li upravo to djelo, u kojemu je, još jednom, napisao svoju obrađivanu misao o opasnosti srpskoga imperijalizma, kojemu je glavni cilj zator hrvatskoga naroda, nitko ne može sigurno odgovoriti.

Jedno je pouzdano da je Ivo Pilar prije smrti duboko vjerovao da među Hrvatima postoje životne i moralne snage, koje će ponuditi unutarne poticaje narodnim snagama da izbore svoj samostalni put i svoju samostalnu državu. Je li upravo to uvjerenje dozvalo ubojice, ostat će tajna, koju čuva Pilarov grob, na zagrebačkomu Mirogoju. Sve se drugo nalazi u njegovu životnom djelu, koje vam ovom knjigom, još jednom, predajemo.

Hvar, ili Zagreb, god.